

Onko kansallisuusaatteesta enää mihinkään fennistiikassa?

TIINA ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ

Tieteellinen keskustelu on luonteeltaan kansainvälistä, ja vain kansainvälisessä kontekstissa voidaan punnita todellinen innovatiivisuus ja sen arvo ihmiskunnalle.¹ Kansainvälisyyttä korostetaan nykyisin monissa yhteyksissä tavalla, joka paikoin johdattaa kansallisen näkökulman kiistämiseen, sen leimaamiseen nurkkakuntaiseksi lokalismiksi. Tällaisia äänenpainoja on kuulunut muun muassa tieteellisten julkaisujen tasoluokitusta tuottavan Julkaisufoorumi-hankkeen piirissä (<http://www.tsv.fi/julkaisufoorumi/>). Tieteen ja sen laadun mittaamisen kansainvälinen valtavirta ei kuitenkaan sekään edusta objektiivista totuutta vaan on sosiaalisen todellisuuden muovaamaa: angloamerikkalainen valtavirta arvostaa sitä, mikä on sen näkökulmasta kiinnostavaa. Periferian näkökulmien ja innovaatioiden on vaikea murtautua osaksi valtavirran tieteellistä keskustelua. Kansainvälinen suurkustantaminen on myös bisnestä, eikä suurkustantajien julkaisujen valikoituminen arvostettujen huippujulkaisujen joukkoon ole tapahtunut täysin irrallaan kustantamojen taloudellisista pyrkimyksistä (ks. esim. Lehtonen 2011; Thompson 2005).

Tieteeseen, bisnekseen ja yhteiskuntaan laajemmaltikin on kehkeytynyt kansainvälinen eliitti, kun taas muissa kansankerroksissa jylläävät ylikansallisten yhtiöiden tuotteet ja viihde; tästä näkökulmasta voisi ajatella, että kysymys kansallisuusaatteesta ja kansallisesta näkökulmasta on menettänyt kiinnostavuutensa ja ajan-kohtaisuutensa. Näin ei kuitenkaan ole. Kansallisuusaate puhuttaa edelleen,² mistä esimerkiksi käy tässä yhteydessä Elina Grundströmin taannoinen yliökirjoitus *Helsingin Sanomissa* (6.3.2012). Grundström suomi kärjekkäästi kansallisten tieteiden keskeisiä instituutioita siitä, ettei niiden toiminta näy julkisuudessa eivätkä ne tee siitä kiinnostavaa suuren yleisön silmissä: ”Suomalaisella kulttuurintutkimuksella on paha viestintäongelma.” Hän toteaa muun muassa seuraavaa: ”Kansallisen kulttuurin instituutiot ovat rutinoituneet, kääntyneet sisäänpäin ja muuttuneet näkymättömiksi. Kansalaiset eivät enää tiedä, mitä kulttuurintutkijat tekevät. Siksi alaan kohdistuvat leik-

1. Kirjoitus perustuu Kotikielen Seuran vuosikokousesitelmään 14.3.2012. Kiitän kirjoituksen arvioijaa varteenotettavista huomautuksista, joista kaikkia en ole voinut ottaa niiden edellyttämässä laajuudessa mukaan tähän käsittelyyn.

2. Ks. myös esim. Koivunen (toim.) 2012.

kaukset eivät herätä jupinaa.” Kannanoton taustalla ovat muun muassa museoihin ja humanistisiin aloihin kohdistetut määrärahojen vähennykset, jotka ovat ajaneet toimintojen vähentämiseen, kuten museoiden sulkemisiin ja koulutuksen supistamiseen. Kriitikiltä eivät säästy myöskään päättäjät: ”Tämän päivän vallanpitäjiä ei kiinnosta menneisyys. – – Kaikelle, jota kutsutaan innovaatioksi, tuntuu riittävän loputtomasti rahaa. Muusta ei edes tiedetä.”

Suomen kielen toimijoista Grundström kohdisti kritiikkinsä Kotukseen, jonka nimi oli vuoden alusta muuttunut lainmuutoksen myötä Kotimaisten kielten keskuksiksi. Jonkinasteista viestintäongelmaa kuvastaa Kotukseen kohdistetun kritiikin ajan kohta. Kotus oli juuri Kalevalan päivänä julkistanut internetissä *Suomen murteiden sanakirjan* avoimen käyttöliittymän levikkikarttoineen suoraan suuren yleisön käytettäväksi, aluksi tosin näytteeksi sanavälillä *kus-kyntsöttää*. Sanakirjan yli satavuotisessa toimitushistoriassa tämä joka tapauksessa oli historiallinen avaus suoraan suurelle yleisölle. Viestintäongelmasta voisi kritiikin kärjen siis kohdistaa myös toimittajiin ja mediataloihin itseensä, joilla edelleen internetin vapaan sanan rinnallakin on portinvartijan valtaa määrittää kiinnostavat puheenaiheet.

Suomen murteiden sanakirjan toimitustyö on fennistiikassa keskeinen prisma, jonka kautta voi heijastaa kansallisuusaatteen muutoksia. Palaan siihen tuonnempana.

1 Kansallisuusaatteen kahtiajaot

Kansallisuusaatteen tarkastelussa on ensin syytä palauttaa mieliin sen historia, joka voidaan esittää myös karikatyyrimaisesti lyhentäen. Johan Gottfried von Herderin (1744–1803) ideoilla oli suuri vaikutus Suomessa, joka vasta kansallisromanttisen aatesuunnan myötä alettiin hahmottaa omaksi kansalliseksi kokonaisuudekseen samaan aikaan kun kansallisvaltion idea löi läpi Euroopan eri kolkilla. Herder asetti kansakunnat historian perustaksi. Kansakunnan henki ilmenee hänen mukaansa kielessä ja kirjallisuudessa. Tästä juontui kansan suullisen perinteen merkityksen korostaminen, ja sen mukana yhteisen kielen. (Anttonen 2005: 133; Herder 1959 [1770]; Karkama 2007; Majamaa & Tiirakari 2006: 19.)

Kulttuurinen diversiteetti jäi kansallisromanttisessa ajattelussa varjoon. Ruotsin kieli muodosti suomalaisessa nationalismissa ongelman, jota ei voitu vaieta kuoliaaksi. Palaan tuonnempana siihen, kuinka ajan ideologit kutoivat erilaisin argumentein tämän ristiriidan osaksi kansallisuusaatteen kudelmaa. Toisaalta kansainvälisessä kansallisromantiikassa kiinnitettiin huomiota pienten kulttuureiden ja vähemmistöjen kampaaluun itsemääräämisoikeutensa puolesta. Suomalaiset kokivat itsensä Venäjän vallan alla pieneksi kansaksi, ja sitä kautta avautui mahdollinen myötätunnon pohja myös vielä pienempiä, kuten saamelaisia, kohtaan. Tämä juonne on tosin ollut miltei häviävän pieni osa valtaväestön ja vähemmistöjen suhteista; valtakulttuurina suomalaisuus on ollut ennen kaikkea sulauttava. (Anttonen 2005: 133; Isaksson 1997; Lehtola 2012: 86; Majamaa & Tiirakari 2006: 19; Siikala 1998, 2000; Pulma toim. 2012; Wilson 1976.)

Kansallisuusaatteen aallonharjalla perustettiin Euroopan kansallisvaltioita ja malli levisi muuhunkin maailmaan. Nykyisenä globalisaation aikakautena kansallis-

valtio on vieläkin keskeinen yksikkö kansainvälisessä politiikassa huolimatta suurvalloista ja Euroopan unionista. Kansakunnan tai valtion asema on edelleen korkein status, jonka yhteisö voi saada (huom. esim. *Yhdistyneet kansakunnat*). (Anderson 1983: 12.) Eric Hobsbawm (1994: 46) on kuitenkin muistuttanut, että valtiota muodostavana kansakunta (*nation*) eroaa niistä yhteisöistä, joihin ihmiset ovat identifioituneet. (Anttonen 2005: 84.) Suomen kielen käsite *kansa* on sinänsä kätevän monikäyttöinen, koska kuten Mauno Koski on todennut, se kattaa sekä käsitteet POPULUS että NATIO, ja näin on ollut jo Agricolaalla (Koski 1993; Laitinen 1997). *Kansa*-käsitteellä voidaan viitata siis sekä erilaisiin ihmisyyhteisöihin että kansakuntaa muodostaviin yksiköihin.

Kansainvälisessä tutkimuksessa suhde nationalismiin on ollut viime vuosikymmeninä kriittinen – tosin myös kriittisyys on ehtinyt jo saada kriitikonsa. Klassiseksi on muodostunut Benedict Anderssonin (1983) näkemys siitä, että kansakunnat ovat aina kollektiivisesti kuviteltuja yksiköitä. Onnistuakseen tuo kollektiivinen kuvittelu on tarvinnut välineikseen kirjapainokapitalismia ja kansankielistä kehitettyjä standardikieliä sekä joukkotiedotusta, mediaa, joka on tarjonnut sille tyyssijan (Anderson 2007: 77–88). Nationalismitutkimus on korostanut kansakunnan muotoutumista ylhäältä päin ohjautuvana prosessina. Kuvittelemineen ei kuitenkaan tarkoita epätodellista. Kuviteltu kansakunta on sosiaalinen konstruktio, joka on vaikuttanut ja vaikuttaa myös konkreettiseen todellisuuteen.

Suomessa yleiskielen kehittäminen on ollut osa kansallista projektia (Laitinen 1997; Paunonen 1993, 2001). Siinä on neuvoteltu myös käsitteen *kieli* alasta. *Kansa*-käsitteen joustavuuden mukaisesti kielellä viitattiin Agricolan ajoista myös yhteisöjen kielimuotoihin. 1800-luvulla alkoi kielenkäytössä näkyä käsitys *kansanheimoista* ja puhe *kansankielestä*, käsite *murre* vakiintui tätäkin myöhemmin. Tämä käy ilmi *Suomen murteiden sanakirjan* suunnitelmista, joissa puhutaan yleisesti *kielestä*. Hanke kulki ensin pitkään *Kansankielen sanakirjan* nimellä. (Strandberg 2004: 10–22, Liite 2; *Suomi* III: 13: 89–96.) 1900-luvulla siis pikkuhiljaa vakiintui se käsitteellinen yhteys, että kieli kuului ennen kaikkea kansakuntaa muodostavalle kansalle. Tosin puhuttiin myös saamen (tai lapin) kielestä, mutta sen kielimuotojen moninaisuutta kohdeltiin murteina eikä kymmenenä eri kielenä. Puhe vähemmistökielistä on purkanut asetelmaa uudelleen lähempänä vuosituhannen vaihdetta. Selvimpänä ehkä *meänkielen* itsenäisen statuksen tunnustaminen on irrottanut taas kielen käsitettä kansakunnan käsitteestä. Toisaalta meänkielen statusta kielenä on ehkä tukenut juuri se, että puhe Suomen valtion rajojen ulkopuolella vanhastaan puhutuista suomen murteista on ollut helpompi kyseenalaistaa. (Laitinen 1997.)

Nationalismitutkimuksessa on joitakin klassisia kahtiajakoja, jotka on ennätetty jo moneen kertaan kyseenalaistaa. Anderssonin korostamasta kuvitellun kansakunnan näkökulmasta kansallisuusaate näyttäytyy ylhäältä päin ohjattuna prosessina: Sivistyneistö antaa kansalle sen omakuvan, joka on sivistyneistön luomus ja tulkinta, vaikka se on voinut siivilöidä vaikutteita alemmilta kansankerroksilta. Kansan tehtäväksi jää heijastaa tuo kuva takaisin (ja huonostihan siinä käy). Tutkimuksessa on muun muassa kysytty, onko ollut mitään mielikuvaa Suomen kansakunnasta ennen 1800-luvun sivilis-

tyneistön kansallista herätystä (ks. esim. Engman 1994).³ Puhdas ylhäältäohjautuvuus on osoittautunut stereotyyppiaksi muun muassa itseoppinutta rahvasta tai esimerkiksi nuorisoseuraliikettä koskeneessa tutkimuksessa (Laitinen 2010; Laitinen & Nordlund 2012, tulossa 2013; Salmi-Niklander 2004). Kansanihmisetkin ovat olleet aktiivisia oman elämänsä subjekteja ja tulkitsijoita. Myös ylhäältä päin viritetty valistus ilmeni aktiivisuutena muuallakin kuin sivistyneistön parissa. Esimerkiksi *Suomen murteiden sanakirjan* projekti sai vahvan vastakaipun erityisesti kansainvälisestikin ainutlaatuisen laajalta vastaajaverkolta (Häggman 2012: 74–90; Länsimäki 1976; Onikki-Rantajääskö 2011; SKS:n vastaajista ja vastarinnasta ks. Mikkola 2009).

Toisaalta suomalaista nationalismia on pidetty itäisen ja läntisen sekoituksena (Alapuro 1999: 114–116). Tämä jaottelu syntyi toisen maailmansodan jälkeisissä tunnelmissa (Kohn 1946) eikä ole vapaa arvovaruksista. Läntinen nationalismi on nähty valtiota muodostavana ja poliittisena, demokratiaa, tasa-arvoisuutta ja kansalaisuutta korostavana. Itäistä nationalismia taas on pidetty etnisenä ja eri etnisten ryhmien välisten jännitteiden käyteaineena.

Kuten aiemmin mainitsin, suomalaisen nationalismin koetinkivi on ollut kaksikielisyys – tai itse asiassa monikielisyys, mutta ruotsia lukuun ottamatta muut vähemmistökielet on ollut helpompi työntää marginaaliin kansallisuuspohdinnoissa. Sakari Topelius pyrki ratkaisemaan dilemmaa lanseeraamalla kaksi käsitettä: toisaalta käsitteen *Finlands folk*, joka sulki sisäänsä maan ruotsinkielisenkin väestön, ja toisaalta käsitteen *det finska folket*, joka viittasi suomenkieliseen kansaan. Juutalaiset, romanit ja saamelaiset hän kuitenkin jätti ulkopuolelle myös edellisestä, joka sulki sisäänsä maan ruotsinkielisenkin väestön. (Anttonen 2005: 124, 134, 137; Isaksson 1997: 54; Saukkonen 1998: 33–34, 1999: 202–206; Topelius 1845.) Topeliuksen jaottelussa voi ehkä nähdä idullaan myös myöhemmän eronteon itäisen ja läntisen nationalismin välillä. *Finlands folk* edustaisi silloin nimenomaan läntistä valtiontyypistä kansakuntaa [NATIO] muodostavaa käsitteistystä, jonka perusteella voitiin korostaa Suomen suuriruhtinaskunnan kansalaisten ja kansakunnan lainsäädännön oikeuksia suhteessa Venäjään. Jälkimmäinen taas olisi itäisen etnisen ajattelutavan mukainen, jossa kansa [ETNOS] käsitetään etnisesti ja kielellisesti homogeenisena. Vaikka Topeliuksen omatkin tulkinnat ja painotukset vaihtelivat, voi häntä seuranneessa suomalaisessa kansallisuusaatteessa nähdä samaa kahtalaisuutta.

Nationalismitutkimuksessa on paljonkin ruodittu kansallisuusaatteen nurjaa puolta, ja syystä. Keskeinen klassikko on tässä Hobsbawm (1994). Erilaiset kansallisuusaatteeseen tai sen joihinkin puoliin fokusoivat termit ovat myös saaneet osin erilaisia konnotaatioita. *Isänmaallisuus* tai *patriotismi* on toisella tavalla latautunut kuin neutraalimpi *kansallisuusaate*. *Nationalismi* taas kantaa nykyään enemmän kielteisiä konnotaatioita kuin kansallisuusaate. Kansallisuusaatteen saamia tulkintoja voisi enemmän tutkia myös käsitteiden käytön kautta. Nationalismissa on nähty ennen kaikkea muukalaisvihan polttoaine. Jotkut tutkijat ovat sitä mieltä, että nationalismi käsitteenä edellyttää suhdetta vastustajaan, on siis keino viholliskuvan konstruoimiseen. Natio-

3. Tähän tapaan kyseli itse asiassa jo Snellman vuonna 1844 Maamiehen ystävässä (1994: 15; ks. Jalava 2012: 166–167).

nalismien vaara piilee sen yhdenmukaistavassa retoriikassa. Erojen häivyttäminen, homogenismi, tekee suhteen vähemmistöihin ongelmalliseksi ja ohjaa eliminoimaan ne ja ylipäänsä kulttuurien moninaisuuden kansakuvastosta. (Anttonen 2005: 91, 128; Blommaert & Verschueren 1998: 194–195.) Kielen kannalta kansakuntaa homogeenistaa standardikieli, joka yhdistää sen kieliyhteisöksi; kansa sen sijaan muodostaa puhe-yhteisön, jonka käyttämä kieli varioi.⁴

Homogeeninen jotakin aluetta asuttava kansakunta on siis kuvittelun, jopa arkitodellisuudelle väkivaltaa tekevän kuvittelun tuotetta. Onko nationalismi todella asettanut tuon kuvittelutehtävän, ja kuinka siitä ovat selvinneet ne ajattelijat, jotka toivat kansallisromanttiset aatevirtaukset Suomen suuriruhtinaskuntaan, jossa ruotsin ja suomen rinnakkainelo oli kaikille osapuolille tosiasia? Ennen kaikkea J. V. Snellman (1806–1881) toi Hegelin (1770–1831) opit Suomeen – ruotsiksi (Jalava 2006: 70–159; Karkama 1999). Snellmanin mukaan useampi kansanheimo tai kieli saattoi sulautua yhteiseksi kansallisuudeksi. Hegelin pohjalta Snellman korosti kielen merkitystä kansallishengen osoittajana. Ajatukset ovat sidoksissa kielen muotoihin.⁵ Kielessä elää kansallisen tiedon järjestelmä, kansallinen sivistys. Tästä ajatuksesta lähtee kaksi tietä, ja Snellman kulki kumpaakin. Hän korosti eroja ihmiskunnan rikkautena. Mitä erilaisempia kansalliset sivistykset ovat ja mitä enemmän niitä on, sitä rikkaampi on yleisinhimillinen sivistys. Snellmanin mukaan Suomessa asui yksi kansa, joka puhui kahta kieltä, mutta jonka edistyäkseen oli tultava suomenkieliseksi kansakunnaksi. Hän näki asian myös niin, ettei suomenkielistä kansaa kiinnostanut kirjaisivistys niin kauan kuin se ei edusta suomenkielistä kansallishenkeä. Ruotsinkielinen Snellman ajoi yksikielisesti suomenkielistä kansakuntaa, koska hän tulkitsi tilanteen niin, ettei millään muulla keinoin suomenkielinen rahvas nouse kansakuntaa muodostavaksi.⁶ (Jalava 2006: 114–119; Majamaa & Tiirakari 2006: 45; Snellman 1844a–b, 1845a–b.)

Suomen suuriruhtinaskunnassa esitetyt kansallisuutta sekä suomen ja ruotsin kielen keskinäistä suhdetta käsittelevät kannanotot on luettava suhteessa emämaa Venäjään. Aikalaiset tulkitsivat tässäkin kaksi linjaa. Yhtäältä suomi nähtiin pelastuksena venäjän kielen ja venäläistämisaikutusten leviämiseltä. ”Toinen puolue näkee suomen kielessä ainoan pelastajan venäjältä, joka kouluissa, kauppamaailmassa, hallinnossa, sotaväessä hiljaa, mutta tasaisesti on voittanut yhä suurempaa alaa”, totesi Snellman. Toisaalta oli huoli lainsäädännön ja yhteiskuntamuodon säilyttämisestä: ”Toinen puolue näkee kaiken inhimillisen onnen vapaamielisissä valtiolaitoksissa ja välittää viisi kaikista kansallisuudesta.” (Snellman 1860 kirjeessään Topeliukselle, Havu 1945: 351–352.) Näin tuon ajan ruotsinmielisyydestä voi kuitenkin nähdä jatkumon läntiseen, kansalaisyhteiskuntaa ja demokratiaa korostaneeseen nationalismiin.

4. Kiitän arvioijaa tästä muotoilusta, joka pohjaa Silversteiniin (1998: 407).

5. Tämä on myös humboldtilainen ajatus, joka on sittemmin elänyt kielellisestä suhteellisuusteoriasta käydyssä keskustelussa (ks. esim. Gumperz & Levinson 1996; Silverstein 2000).

6. Snellman hyökkäsi liberaalien kaksikielisyttä esittävää ohjelmaa vastaan vanhoilla päivillään, vuonna 1880. Pian tämän jälkeen Leo Mechelinin johtamat liberaalit sulautuivat ruotsin kielen asemaa ja ylivertaisuutta ajaneisiin svekomaaneihin.

1800-luvun tilanne oli tietysti tyystin toisenlainen kuin nykyinen, ja kaikenlaisten analogioiden vetäminen näiden välille on väistämättä ontuvaa. Historian ironiaa on, ettei venäjän uhka suomea kohtaan ole näihin päiviin mennessä toteutunut, toisin kuin Venäjän ja Neuvostoliiton valtapiiriin jääneille sukukielille on käynyt. Levittäytyvä valtakieli on nyt englanti, joka on myös globaalimpi kuin venäjä, vaikka venäjän edelleen levittäytyy monien vähemmistökielten kustannuksella. Olisi paikallaan eritellä niitä ideologisia latauksia, joita suomen kielen aseman puolustamiseen nykyisin liittyy. Kytkös hallitusmuodon puolustamiseen tai imperialismiin torjumiseen ei ole yhtä ilmeinen kuin 1800-luvulla, mutta olematonkaan se ei ole. Kysymys rahvaan nousemisesta kysymyksenä kansan sivistystasosta on sen sijaan samansuuntainen. Tärkein argumentti puolustettaessa suomen kielen käyttöä ja kehittymistä kaikilla yhteiskuntaelämän alueilla laaja-alaisena sivistyskielenä liittyy nimenomaan kansalaisten tasavertaisuuteen yhteiskunnassa ja koulutuksessa. Siinä mielessä nykyinen tilanne muistuttaa 1800-lukua, että meillä on kehittymässä eliitti, joka voi uusintaa itsensä sukupolvesta toiseen, koska sillä on mahdollisuus kasvattaa lapsensa pienestä pitäen monikieliseksi ja englannintaitoiseksi. Valtaosalle kansasta sen sijaan usean kielen hyvän hallinnan saavuttaminen on pelkän koulusivistyksen pohjalta jopa entistäkin vaikeampaa, koska kouluissa todella opettavien kielten valikoima on suppea – peruskoulun myötä koko ikäluokalle tarjottavat kielenopetuksen valinnanmahdollisuudet kun ovat ryhmäkokovaatimusten vuoksi osin näennäisiä (ks. esim. SKT 2009: 76–85). Menestystekijä on genretietoinen yleis- ja kirjoitetun kielen taito usealla kielellä. Sen saavuttamiseksi tarvitaan yleensä sekä tilaisuutta hankkia kielitaito natiivissa ympäristössä tai kielikylvyssä että korkeatasoista koulutusta. Luokkaerot eivät kuitenkaan ole niin ilmeisen näkyvät ja helposti paikannettavat kuin 1800-luvun ruotsinkielisen sivistyneistön ero suomenkieliseen rahvaaseen.

Tasavertaisen kansalaisuuden puolesta argumentoitaessa suomen kielen puolustus liittyy myös kansalaisvaltion puolustamisen perinteeseen. Tässä vastapoolina on osalle poliittisista toimijoista Euroopan unioni, mistä asetelmasta ei myöskään puutu historian ironiaa. Toisaalta uhka on kansalaisyhteiskunnankin osalta epämääräisempi ja kiteytyy pikemminkin ylikansallisen talouden, hallinnon ja viihteen passivoivaan vaikutukseen. Päätöksenteko tuntuu etäännyvän yhä kauemmas kansainvälisiin hallintokoneistoihin.

Nationalismin saaman kielteisen leiman ja kansainvälistymisen vääjäämättömyyden vuoksi voidaan kysyä, onko kansallisuusaatteen aika ohi. Tähän voidaan vastata myöntävästi, jos tarkastellaan vaikkapa sitä, että jopa 60 prosenttia maailmankaupasta tapahtuu ylikansallisten yhtiöiden sisällä ja välillä, kuten presidentti Tarja Halonen totesi vuoden 2012 uudenvuodenpuheessaan. Vaikka taloudellinen ja sitä kautta muukin valta lipuu muualle, on (kansallis)valtio kuitenkin edelleen kansainvälisen politiikan perusyksikkö. Kansakuntien kuvittelu siis jatkuu, vaikka ideologiat piirtävät myös valtioiden rajoista poikkeavia vallan tai samaistumisen kenttiä.

Samaan aikaan on korostettu sitä, ettei kysymys paikallisista identiteeteistä ole menettänyt merkitystään. Yksilön tarve identifioitua paikkaan, paikalliseen ja sosiaaliseen yhteisöön ei ole kadonnut (Anttonen 2005: 98). Tietysti toisaalta voidaan kysyä, vastaako yhteisöjen laajuus niinkään kansallisuuksia kuin paikallisempia yhteisöjä. (Kieliyhteisöjen lokaalisuudesta ks. Silverstein 1998: 403–405.) Palataanko uudella

tavalla heimohengen aikaan, jossa kukin sitoutuu ensi sijassa lähipiiriinsä ja omaan alakulttuuriinsa? Translokaaliset yhteisöt, kuten internetin ”heimot”, ylittävät kansallisuksien rajoja. Huomiota on kiinnitetty myös sitoutumisen tilanteittain vaihtelevaan kontekstuaalisuuteen (Coupland 2003: 427; Mononen 2013: 131).

Nationalismin sisäinen ristiriita on se, että itse lokaalinen identifioituminen on translokaalinen prosessi. Kansallisuusaate on kansainvälinen, ja se on koko historiansa ajan kierrättänyt kansallista symbolivarantoa hyvinkin kansainvälisesti: paikalliseen ja kansalliseen on ankkuroiduttu yhteisten kansainvälisten mallien mukaisesti. (Ks. esim. Anttonen 2005: 112.)

2 Kieli, tiede ja kansallinen näkökulma

Tiede on perusluonteeltaan kansainvälistä. Siksi voi jopa kysyä, mitä tekemistä kansallisella näkökulmalla edes olisi tieteen kanssa. Tieteen laadunvalvontahan tapahtuu kansainvälisessä tieteellisessä keskustelussa, jolloin innovaatiot ja huiput tulevat heti testattua riittävän suuren erikoistuneen tutkijajoukon kesken. Kansallisen ja kansallisia kieliä käyttävän tieteellisen keskustelun vaarana on piirien pienuus, nurkkakuntaisuus ja rajoittuneet näkökulmat.

Tällaiset luonnollistuneet argumentit muistuttavat keskustelua, jota käytiin 1800-luvulla, kun ensimmäisiä suomenkielisiä tieteellisiä artikkeleita tarjottiin tieteellisiin julkaisuihin (ks. Huumo 2005). Kun maisteri J. H. Eklöf oli vuonna 1849 tarjonnut Suomen Tiedeseuran julkaisuun suomeksi kirjoitettua tutkimusta Kokemäenjoen jäidenlähtöajoista ja jääsuhteista eri vuosina, seuran esimies kreivi C. G. Mannerheim piti ajatusta mahdottomana, vaikka samaan aikaan toimi suomen kielen professorinviran puolesta ja kannatti suomen käyttämistä tuomioistuimissa. Topelius totesi sanomalehtikirjoituksessa ymmärtävänsä päätöstä siltä kannalta, että suomea ei ymmärretä ulkomailla – siis tieteen kansainvälisyyden kannalta. Hän kuitenkin moitti menettelyä, koska suomeksi julkaisemalla seura olisi ilmaissut ”toivonsa suomen tulevaisuudesta sivistysvälineenä”. (*Helsingfors Tidning* 1849/89; Havu 1945: 267.) Professuurin täytössä vuonna 1851 K. A. Gottlund ei päässyt ehdolle, koska hänen väitöskirjansa oli kirjoitettu suomeksi – sensuurisäädöksiä kiertäen (mts. 275; syitä oli tosin varmasti muitakin).

Tähän väliin sijoittuu kansallisten tieteiden kausi, jonka voi katsoa kestäneen 1930-luvulta 1990-luvulle. Käsite kansallinen tiede on peräisin 1800-luvulta, mutta Kai Häggman (2012: 17) pitää sen läpimurtona Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran piirissä toimineiden tutkijoiden puheenvuoroja, joista ensimmäisten joukkoon hän nostaa kansanrunouden professori Kaarle Krohnin vuosijuhlapuheen vuonna 1921. Kansallisiksi tieteiksi laskettiin kaikki ne keskeiset tieteenalat, jotka kohdistivat tutkimusintressinsä kansallisvaltion kautta rajautuviin aiheisiin ja rakensivat näin osaltaan kansallista projektia: kansanrunouden tutkimus, kansatiede, suomen kieli, kotimainen kirjallisuus, Suomen historia, jopa kasvi-, eläin-, maan- tai lääketiedekin kallotyyppejen osalta.⁷ Kansal-

7. Snellman jätti käsitteen ulkopuolelle ”eksaktit tieteet”, kuten matematiikan ja filologian [huom!] (ks. esim. Jalava 2006: 119; kiitän arvioijaa tästä huomautuksesta).

listen tieteiden kultakauden tutkimusorientaatio oli kuitenkin ennen kaikkea historioiva. Yleisten tieteenhistoriallisten suuntausten ohella tätä on selitetty sillä, että ne tyydyttivät kansakunnan menneisyystarvetta (Knuuttila 1999). Suomalaisuuden rakennuspuita haettiin muinaishistoriasta, kun kirjoitettu historia ei voinut tarjota suurta kansallista menneisyyttä. Keskeisiksi tulivat näin Kalevala ja kansanrunous. Kielitieteessä murteista haettiin kansallisromanttisen ajattelun mukaisesti alkuperäistä ja turmeltumatonta kieltä ja historiallis-vertaileva metodi liitti suomen sukukielten yhteyteen. *Kansallisten tieteiden kehittämisohjelma* (Vilkuna toim. 1965) heijastaa tämän tutkimusorientaation vuosikymmeniä kestänyttä vankkaa asemaa: koko suomen kielen tutkimus näyttäytyy siinä suurten sanakirjaprojektien ja niiden vaatimien aineistonkeruiden prisman kautta.

Hegemonian murtumista 1990-luvulle tultaessa dokumentoi Auli Hakulisen artikkeli ”Jos kansa katosi, katoavatko kansalliset tieteetkin?” *Tiede & Edistys* -lehdessä vuodelta 1994. Hakulisen mukaan tuolloin oli irtauduttu kansallisten tieteiden tukahduttavasta vaikutuksesta. Hän toteaa entisten kansallisten tieteiden kansainvälistyneen ongelmanasetteluiltaan ja metodisesti. Kun yliopistotutkimus oli modernisoitunut, esitettiin Kotimaisten kielten tutkimuskeskus *Kansallisten tieteiden kehittämisohjelman* pohjalta syntyneenä, vanhojen arkistojen ja laajojen sanakirjahankkeiden tyyssijana. Jälkiviisaasti voi todeta, että Kotus alkoi alan sisäisessä kriittisessä keskustelussa saada turhankin yksipuolisesti sitä leimaa, jonka hedelmää on sitten kannettu viime vuosien tuottavuusohjelman leikkauksissa. (Ks. myös Karlsson 1975 ja Kotus-työryhmän raportti 2010.)⁸

Samalla tapahtuu mielenkiintoinen siirtymä suhteessa kansalliseen näkökulmaan. Hakulinen (1994) toteaa: ”Pitkälle erikoistunut lingvisti, joka ei pidä itseään kansallisen tieteen edustajana, ei voi kuitenkaan olla ajautumatta ristiriitaisiin tuntemuksiin, kun ajattelee kansallisvaltion mahdollista murentumista eurooppalaisen integraation alle.” Elettiin EU-kansanäänestyksen vuotta. ”Kielellä, provinsiaalissellakin, on syvät psyykkiset ja emotionaaliset juuret. – – Tavalliselta ihmiseltä ei monikieliseksi muuttaminen saati äidinkielen vaihto käy tuskattomasti jos käy ollenkaan.” Kansallinen näkökulma siirtyi siis kielentutkijan agendassa tieteen kentältä yhteiskuntaan ja kieli-politiikkaan, yhteiskuntavastuun alueelle.

Suomalaisessa yhteiskunnassa tutkimus ja korkeakouluopetus ovat bisneksen ja kansainvälisten hallintosuhteiden jälkeen voimakkaimmin englanninkielistynyt toiminnan alue. Monilla tieteenaloilla ei varsinaista uutta tieteellistä tietoa tuoteta enää ollenkaan suomeksi ja suomenkielinen julkaiseminen on muutenkin vähäistä graduista alkaen.⁹ Otetaan esimerkiksi kansallinen Julkaisuforumiluokitus, jossa tieteel-

8. Eri asia sitten on, olisiko mikään pelastanut Kotusta valtion juustohöylältä, mutta ainakin massiivinen kansalaistuki, joka huipentui yli 12 000 allekirjoittajan vetoamukseen, helpotti neuvotteluja suunniteltua suppeammista vähennyksistä (http://www.adressit.com/kotus_focus; Laitinen 2008; Onikki-Rantajääskö 2011: 547 ja siinä mainitut lähteet).

9. Tiedot perustuvat muun muassa seuraaviin kanaviin: SKT (2009: 97–138); OKM:n tiedonkeruun julkaisutyypit 2010 Vipunen-tietokannassa; Julkaisuportaali-pilotin Suomen yliopistojen julkaisut 2011. Vuoden 2011 alustavat julkaisutiedot eivät osoita vinoutumaa englanninkielisen julkaisemisen hyväksi 2- ja 3-tason yhteenlasketuissa julkaisumäärissä humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla. Kaikkien tieteenalojen yhteenlasketuissa julkaisumäärissä englanninkielisiä julkaisuja on korkeimmissa luokissa noin 19 prosenttiyksikköä enemmän kuin suomenkielisiä, jotka ovat lähempänä lähtökohtana ollutta 20 prosentin kokonaismäärää. (Kiitän Julkaisuforumin sihteeriä Janne Pölstöä ja Kansalliskirjaston sovellussuunnittelijaa Jyrki Ilvaa tiedoista.)

liset ja korkeatasoista vertaisarviointimenettelyä noudattavat julkaisukanavat on jaettu kolmeen luokkaan. Tasoltaan korkeampi luokka 2 voi tieteenaloittain kattaa korkeintaan 20 prosenttia julkaisukanavista ja kymmenen prosenttia kirjankustantajista. Korkeimmalla kansainvälisellä tasolla 3 ei ole ainuttakaan suomenkielistä julkaisua.¹⁰ Tasolla 2 on tällä hetkellä neljä suomalaista kirjankustantajaa (Gaudeamus, SKS, Vastapaino ja Suomalainen Tiedeakatemia) ja 25 lehteä tai sarjaa. Nämä edustavat seitsemää monitieteistä paneelia julkaisufoorumin 23 tieteenalaneelistä. Suomen- tai ruotsinkielisen julkaisun on voinut nostaa tasolle 2, jos se on alallaan korkeatasoinen, laaja-alainen ja keskittyy suomalaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin kontekstualisoituviin tutkimusaiheisiin. Taustalla on ajatus, että muunlaisen korkeatasoisen tieteellisen keskustelun luontainen ympäristö on kansainvälinen tiedeyhteisö.

Nähtäväksi jää, kuinka vahva ohjausvaikutus tulee olemaan opetus- ja kulttuuriministeriön rahanjakomallilla, joka vuoden 2015 alusta jakaa yhdeksän prosenttia julkaisujen perusteella myönnettävästä yliopistojen rahoituksesta 2- ja 3-tason ja neljä prosenttia 1-tason julkaisumäärien mukaan. Luokan 2 kriteerit tulevat uudestaan keskusteluun vuonna 2014 alkavalla uudella Julkaisufoorumin arviointikierroksella. Luokan 2 paisumista tullaan todennäköisesti ehkäisemään lisäämällä julkaisumääriin, julkaisuvalyymeihin ja hylkäysprosentteihin perustuvia kriteerejä. Suomen- ja (kotimaisten) ruotsinkielisten lehtien ja sarjojen määrä nousi luokassa 2 kuluneella arviointikierroksella viidestä 25:een vasta sen jälkeen, kun 60 tieteellistä seuraa oli erikseen vedonnut kansalliskielillä julkaisemisen puolesta Julkaisufoorumiin.

Ongelmana on se, että suomen- ja ruotsinkieliset julkaisut tarvitsevat hiukan toisentyypiset kriteerit tullakseen luokitetuksi tasolle 2 kuin kansainvälisesti laajasti osatuilla kielillä ilmestyvät julkaisut. Helposti nousee esiin kysymys, miksi jokin korkeatasoinen kansainvälinen julkaisu jää luokkaan 1 (koska alalla on vielä korkeatasoisempiaakin), mutta suomenkielinen julkaisu nostetaan luokkaan 2. Humanistit ja yhteiskuntatieteilijät joutuvat vetoamaan alansa ytimiin perustellessaan, että kyse ei ole yksin kielestä vaan tutkimuskysymyksiin, niiden käsittelyn laajuuteen ja syvyyteen ja jopa metodeihin ulottuvasta vaikutuksesta. Suomalaisen yhteiskunnan ja suomenkielisen kulttuurin kysymykset eivät yksinkertaisesti kiinnosta kansainvälistä arvioijakuntaa niin paljon, että niitä voitaisiin laajasti ja syvällisesti käsitellä yksinomaan englanninkielisissä julkaisuissa. Kansainvälisen tieteellisen keskustelun valtavirtakaan kun ei määräydy ideologioista irrallaan. Ytimen ja periferian kysymykset ja innovaatiot arvotetaan tieteen keskuksista käsin. Suurilla kansainvälisillä tieteellisilläkin kustantajilla on lisäksi puhtaasti kaupalliset intressit, jotka säätelevät julkaisutilaa. (Lehtonen 2011; Thompson 2005.) Avoin saatavuus ei pysty tätä lähitulevaisuudessa kumoamaan, koska kaikki korkeatasoinen tieteellinen julkaiseminen vaatii vertaisarvioinnin pyörittämistä ja toimittamista ja koska huomion tavoittamisessa suurilla kustantajilla on vielä toistaiseksi etulyöntiasema.¹¹

10. 3-luokka sisältyy 2-luokan lähtökohtana olleeseen 20 prosentin osuuteen julkaisukanavien kokonaismäärästä, ja se voi kattaa korkeintaan 25 prosenttia 2-tason lehdistä ja sarjoista (ks. <http://www.tsv.fi/julkaisufoorumi/>).

11. Koska asiasta on ollut epäselvyyttä, on syytä todeta, että Julkaisufoorumin luokituskriteereissä avoimen saatavuuden verkkojulkaisut ovat tasaveroisessa asemassa muiden julkaisujen kanssa (ks. <http://www.tsv.fi/julkaisufoorumi/>).

Laadun mittareita kytetään siis yhä tiiviimmin rahoitukseen, mikä johtaa mekaanisiin luokitteluihin. Tässä tilanteessa on syytä seurata tarkasti niitä vaikutuksia, joita tällaisilla ohjausmekanismeilla voi olla tiedeyhteisön toimintaan. Ideaalitalanteessa julkaisukanavat määräytyvät edelleenkin sisältöjen mukaan ja yhteiskuntavastuu ohjaa tutkijoita julkaisemaan myös kansallisilla kielillä. Muussa tapauksessa joudutaan kysymään, miten tutkimusjulkaisujen englanninkielistyminen heijastuu suomen kielen käyttöön suomalaisessa yhteiskunnassa. Kuinka tieteen uusimmista innovaatioista ja ihmiskunnan kohtalonkysymyksistä voidaan puhua suomeksi tiedotusvälineissä ja koulutuksen kaikilla tasoilla, jos tiedeyhteisö ei jatkuvasti tuota ja kehitä suomenkielisen tieteellisen diskurssin muotoja ja päivitä terminologiaa? Yliopistojen, kuten Helsingin yliopiston, strategiaan on kirjattu sekä pyrkimys kansainväliseen huippu-tutkimukseen että kansainvälisen henkilöstön ja opiskelijoiden entistä suurempi rekrytointi (*Maailman parhaaksi* 2012). Tämä luo osaltaan paineita englannin kielen käyttöön opetuksessa ja hallinnossa. Onko tuloksena tietoinen rinnakkaiskielisyys, vai liu'utaanko arkisten tilanteiden helpoimmista käytännön ratkaisuista englanninkielisyyteen (jos paikalla on yksikin, joka ei osaa suomea, on toki helpompi vaihtaa englantiin, kaikkihan sitä osaavat)?¹²

Tässä tilanteessa on syytä muistaa, että suomen kielestä kehitettiin laaja-alainen sivistyskieli hyvin tietoisilla ponnistuksilla (ks. esim. Huumo, Laitinen & Paloposki toim. 2004; Lindgren & Lindgren 2006; Paunonen 1992, 1995: 6–10, 2001). Kieli-tietoisuutta ja sitä kannattelevien aktiivista kansalaisuutta tarvitaan taas enemmän kuin viimeksi kuluneena satana vuotena.

Onko fennistiikka nyt sitten täysin hylännyt kansallisen tieteen statuksensa ja esiintyy pelkästään osana kansainvälistä kielitiedettä? Haluaisin korostaa, että fennistiikka voi olla yhtä aikaa kumpaakin ja sitä hyvin pitkälle onkin.

Kansallisuusaatteeseen on itse asiassa aina suhtauduttu fennistiikassa ristiriitaisesti. Suomen valtion itsenäistymisen jälkeen luotu kansallisten tieteiden arvostettu ja vankka asema pohjautui yhteiskunnassa kansallisuusaatteeseen, jota alan johtohahmot myös taitavasti kaiuttivat julkisessa esiintymisessään. *Suomen murteiden sanakirja* on ollut näyttävä osa kansallista projektia, ja hankkeen johtohahmoilla on ollut aktiivinen yhteys suureen yleisöön, jota on tarvittu sanastoaineksen keruussa. Martti Rapola viljeli selvimmän kansallisia äänenpainoja: ”Oman suomalaisen sivistyksen syntyjen syvien ja kansallisten sukujuurien selville saamiseen tähtää koko suomalainen kielitiede, jonka kaikkein tärkeimpiä apuneuvoja tulee olemaan kerran valmistuva kansankielen sanakirja ja sen työpajaan kertyvä suunnaton kieli- ja kansatieteellinen arkistoina” (Rapola 1937: 11).¹³

Sen sijaan fennistit ovat vältäneet keikkumasta kansallismielisen julkisuuden aallonharjalla. Monet kärkihahmot ovat kuuluneet aikansa aktivismin piireihin

12. Tätä kirjoitusta viimeisteltäessä on julkisuuteen tullut tieto, että Aalto-yliopiston Kauppa-
korkeakoulu siirtyy yksinomaan englanninkielisiin maisteriohjelmiin (keskustelusta ks. esim. Nuolijärvi
2013).

13. Kielenhuollossa alan kärkinimet ovat toistuvasti esiintyneet suomalaisuuden vaalijoina, vaikka
tämä ideologinen asetelma onkin jäänyt enimmäkseen julkilausumattomaksi (ks. esim. Hiidenmaa 2003;
Mäntynen 2003; Paunonen 1994).

(Lauantaiseura, AKS), jopa radikaaleihin, mutta kärjekkäitä mielipiteitä heiltä saa hakea. Syiden arvelu vaatisi tuekseen entistä tarkempaa tieteenhistoriallista tutkimusta. Suosiko historioivan kielentutkimuksen yksityiskohtia painottava tutkimusote tutkijatyyppejä, joilla ei ollut erityistä halua laajoihin yleistyksiin ja kärjistyksiin, joita taas julkisuus kaipaa? E. N. Setälä oli tosin poikkeus tästä. Joka tapauksessa voisi arvailla tutkimustiedolla olleen osuutta siihen, että nationalismin hehkuttama yksi kansa – yksi kieli -iskulause koettiin ongelmalliseksi. Yksikielisen suomenkielisyyden asiaa ajoi erityisesti aitosuomalaisuusliike, jonka suuntaisia kannanottoja yliopiston suomenkielistämiseksi voi lukea 1920-luvun *Ylioppilaslehdessä* Lauri Hakuliselta, mutta myöhemmin hän otti lähipiirinsä tavoin etäisyyttä jyrkentyneeseen suuntaukseen. August Ahlqvistista alkaen kielentutkijat ovat korostaneet läntisen kulttuuripiirin merkitystä suomelle. Hakulinen (1979: 484–485) tiivistä syvällisen kielellisen vaikutuksen teokseensa *Suomen kielen rakenne ja kehitys* seuraavasti: ”[S]uomen kielen ilmausvarasto on etenkin käännöslainojen tietä päässyt osalliseksi enimpien Euroopan kielten yhteisestä kulttuuriperinnöstä ja on siten ’eurooppalaistunut’ paljon läpikotaisemmin, kuin sen äänne- ja muun muotorakenteen eristyneisyyteen katsoen voisi otaksua.”

Miksi kansallisuusaatteesta on sitten edelleen syytä puhua fennistiikassa? Selvä vastaus on se, että suomen kielen laaja-alainen käyttö ei ole itsestäänselvyys. Vaikka suomen kieli kuuluu asemansa ja käyttönsä puolesta maailman turvattujen kielten vähemmistöön (ks. esim. Aikio 2012), tähän tilanteeseen ei voi tuudittautua. Tällä hetkellä tarvitaan vireää kielitietoisuutta enemmän kuin juhlapuheita tai uhkakuvien maalailua. Eväät ajantasaiseen kuvaan tarjoaa kielipoliittinen toimintaohjelma *Suomen kielen tulevaisuus* (<http://kaino.kotus.fi/> www.verkkojulkaisut/julk7; ks. myös Hakulinen 2009).

Kielitietoisuuden tärkeä ulottuvuus on ymmärrys vähemmistökielten ja niiden kieliyhteisöjen tarvitsemasta henkisestä ja rahallisesta tuesta (ks. esim. Olthuis, Kivelä & Skuttnabb-Kangas 2013). Äidinkielen merkityksen ymmärtäminen ja sen tukeminen ei tarkoita yksin suomea vaan esimerkiksi jokaisen oppilaan äidinkieltä tai äidinkieliä.¹⁴ Kansallisen näkökulman ei tarvitse olla yksisilmäinen. Vähemmistökielten puolustamisen ei sinänsä tarvitse kytkeytyä nationalistiseen ideologiaan, mutta toisaalta tutkijoidenkaan ei tarvitse olla vahvistamassa kuvaa, jossa kansallisuusaate hirtetään kiinni yksikieliseen ideologiaan tai suoranaiseen rasismiin. Jos suomalaisuudesta ei käydä laajaa ja moniäänistä keskustelua, jätetään kansallismielisyyden määrittely ääriryhmille, jotka käyttävät sitä omiin poliittisiin tarkoituksiinsa. Annammeko kansallisuusaatteen yksiäänistyä? Tällä en tietenkään tarkoita, että puhe suomalaisuudesta olisi kenenkään suussa vapaata ideologioista.

Kansallismielisyyden ja kansainvälisyyden ei tarvitse olla ristiriidassa ja toisensa poissulkevia. Tästä muistutuksena voi lainata vaikkapa Sakari Topeliuksen muistopuhetta Fredrik Cygnaeuksesta vuodelta 1883. Topelius luonnehti Cygnaeusta maailmankatsomukseltaan kosmopoliitiksi, mutta hehkuvasti isänmaataan rakasta-

14. Äidinkielen käsite ei yksin riitä kuvaamaan monikielisten kielitilannetta tai vähemmistökielen asemaa silloin, kun edellinen sukupolvi on joutunut luopumaan siitä, mutta en käsittele termikysymyksiä tässä (määrittelykysymyksistä ks. esim. Mononen 2013: 46–51 ja siinä mainitut lähteet).

vaksi, humaniksi, itsenäiseksi ja vapaamieliseksi. (Havu 1945: 458.) Samaa voi toivoa nykyivistyneistöltä (sikäli kuin sellaisesta voi puhua).

Kansallisuusaatteeseen on myös entistä paremmat mahdollisuudet ottaa analyttinen ja tutkimuksellinen ote. Kansallisuusaatetta on nykyisin mielekkäämpää tarkastella tiedonmuodostuksen kohteena kuin ottaa se perinteiseen tapaan sen välineeksi. Folkloristiikan tieteenhistoriaa tutkinut Pertti Anttonen (2005: 88, 103) korostaa nationalismia symbolismina, metonymiana, argumentatiivisina suhteina ja retorisisa prosesseina. Näiden tarkasteluun kielentutkimus ja erityisesti tekstin- ja diskurssintutkimus tarjoaa runsaasti eväitä. Kansallisuusaatteen historiaa voidaan tarkastella osana identiteetinmuodostusta ja maailman hahmottamisen välineenä myös nykykielenkäytössä. Nykyisellä poliittisella kentällä kaikuvi ideologisesti ristiriitaisten kannottojen tarkastelu tekee myös aiemmin näkymättömämpinä ilmenneitä asenteita näkyviksi. Identiteetin tuottamisen tutkimus voi hyödyntää nationalismin kansainvälistä varantoa, tarkastella paikallisten mielikuvien ylikansallisia malleja, aktiivisia, dynaamisia ja kansainvälisiä perinteistämisen prosesseja (Anttonen 2005: 88, 129; Hymes 1975). Kielentutkija voi esimerkiksi kysyä, miten identiteetin tuottamisen ja perinteistämisen prosessit ilmenevät kielellisesti.

Suomalaisesta näkökulmasta tekisi mieli varoittaa kansallisuusaatteen yksipuolisesta demonisoimisesta. Suomalaisen kulttuurin, yhteiskunnan ja kansalaisten tasavertaisuuden rakentamisessa keskeinen on ollut se kollektiivinen kokemus, että ihmiset ovat alkaneet arvostaa omaksi miellettyä, sitä mikä on lähellä ja läheistä, ja nähdä sen kansakuntaa muodostavana. Tätä prosessia on muun ohella kuvannut historioitsija Juha Siltala tutkimuksessaan *Valkoisen äidin pojat: Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa* (1999). Se on läsnä myös esimerkiksi itseoppineiden kirjoittajien monitieteisessä tutkimuksessa (Laitinen & Mikkola toim., tulossa). Kielellinen tasavertaisuus on yhteiskunnallista tasavertaisuutta. Siinä on suomalaisen kansallisuusaatteen hyvä hedelmä, jonka satoa korjataan muun muassa PISA-tutkimuksissa. Suomen kielen *kansa-* ja *kansalainen-*käsitteetkin ovat kehittyneet käsi kädessä kansallisa kansalaisvaltion ajatuksen kanssa – pitkälti siksi, että suomen sivistyskielen kehitys on myöhempää kuin monien Euroopan valtakielten, joissa kansalaisuuden juuret ovat porvarioikeuksissa (Liikkanen 2003). (Kulttuurisen identiteetin poliittisuudesta ks. myös Anttonen 2005: 108.)

En käy luettelemaan kaikkia kielentutkimuksen hankkeita, jotka voi nähdä yhtä aikaa kansainvälisinä ja kansallisina, kartuttamassa uutta tietoa suomen kielestä ja suomalaisista kulttuurikäytännöistä. Valtaosa tutkimuksesta voidaan nähdä tässä kaksoisvalotuksessa. Yksittäinen kielentutkijakin voi ryhtyä suomensuojelijaksi (ks. esim. <http://www.suomensuojelija.fi/>; Hiidenmaa 2003). Yhteiskuntavastuu puolestaan ei rajoitu fennistiikkaan eikä kielentutkimukseen. Erityismaininnan tässä yhteydessä ansaitsevat ne laajemman tiedeyhteisön hankkeet, joissa suomen kieltä kehitetään tieteen kielenä ja samalla pyritään herättämään keskustelua ja kielitietoisuutta: yhteistyöhankkeet *Tieteen kieli* (aiemmin *Tiedä suomeksi*, ks. <http://tieteenkieli.fi/>) ja *Tieteen kansallinen termipankki* (ks. <http://tieteentermipankki.fi/wiki>). FIN-CLARIN-hanke puolestaan pyrkii huolehtimaan kieliteknologisista resursseista ja aineistoista niin suomen kuin vähemmistökieltenkin osalta (<https://kitwiki.csc.fi/twiki/bin/view/>

FinCLARIN/KielipankkiEtusivu). Rahoittajana uusia avauksia on tarjonnut erityisesti Koneen Säätiö tietokirjallisuus- ja tiedelehtiapurahoillaan sekä kieliohjelmansa kautta. Pääministerin johdolla laaditaan parhaillaan pitkän aikavälin kielistrategiaa kansalliskielten kehittämiseksi (<http://vnk.fi/hankeet/kansalliskielistrategia/fi.jsp>).

Entä rohjetaanko fennistiikassa vetää suuria linjoja ja tehdä yleistyksiä? Hedelmällisen lähtökohdan tarjoaa se, että kansallisena ilmenevä on aina seos kulttuuri-vaikutteita. Tähän kehykseen asettuvat myös vaikkapa kysymykset suomalaisista kieliasenteista, vuorovaikutuskäytännöistä, suomen kielen maailmankuvista tai mahdollisesta prosessointivaihteesta¹⁵. Kansallisuusaatteen kysymyksiin liittyy kirjakielen aseman tarkastelu suhteessa yleis- ja puhekielen vaihtelun kirjoon. Yhteiskunnallisen normittamisen kysymyksissä vetovastuu on Kotimaisten kielten keskuksella, mutta tutkimusyhteistyössä riittää niin kansallista kuin kansainvälistä kenttää.

Lopetan Snellmanin sanoihin: ”Ne, jotka työskentelevät tieteen ja isänmaan hyväksi, ovat monet ja voidaan helposti korvata. Tämän työn täytyy myöskin jatkua, jotta siitä olisi odotettavissa pysyvää hyötyä.”¹⁶

Lähteet

- AIKIO, ANTE 2012: Suomen kieli, valtakieli, maailman suurimpia. – *Tätä tutkimme* -blogi Suomen Akatemian Tietysti.fi-sivustolla. <http://www.aka.fi/fi/T/Tiede uutiset2/Tatatutkimme/Suomen-kieli-valtakieli-maailman-suurimpia/> (12.12.2012).
- ALAPURO, RISTO 1999: Social classes and nationalism. The North-East Baltic. – Michael Branch (toim.), *National history and identity. Approaches to the writing of national history in the North-East Baltic region nineteenth and twentieth centuries* s. 111–121. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ANDERSON, BENEDICT 1983: *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
- 2007: *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suomentanut Joel Kuortti, johdanto Jouko Nurmiainen. Tampere: Vastapaino.
- ANTTONEN, PERTTI J. 2005: *Tradition through Modernity. Postmodernism and the nation-state in folklore scholarship*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- BERMAN, RUTH A. – SLOBIN, DAN I. (toim.) 1994: *Relating events in narrative. A crosslinguistic developmental study*. Hillsdale: Erlbaum.
- BLOMMAERT, JAN – VERSCHUEREN, JEFF 1998: The role of language in European nationalist ideologies. – Bambi Schieffelin, Kathryn A. Woolard & Paul V. Kroskrity (toim.), *Language ideologies. Practice and theory* s. 189–210. Oxford: Oxford University Press.
- COUPLAND, NIKOLAS 2003: Sociolinguistic authenticities. – *Journal of Sociolinguistics* 7 s. 417–431.
- ENGMAN, MAX 1994: National conceptions of history in Finland. – Erik Lönnroth, Karl Molin & Ragnar Björk (toim.), *Conceptions of national history. Proceedings of Nobel Symposium*

15. Vrt. Slobin 1998 *speech-in-action*; Berman & Slobin (toim.) 1994; Strömqvist & Verhoeven (toim.) 2004.

16. Snellman vuonna 1872 Runebergin, Snellmanin ja Lönnrotin ylioppilaaksitulon viisikymmenvuotis-
muistojuhlissa (Havu 1945: 355).

- 78 s. 49–63. Berlin: Walter de Gruyter.
- GRUNDSTRÖM, ELINA 2012: Kansanperinne ei pysy hengissä itsestään. Pääkirjoitus. – *Helsingin Sanomat* 6.3.2102. <http://www.hs.fi/paivanlehti/arkisto/Kansanperinne+ei+pysy+hengiss%C3%A4+itsest%C3%A4%C3%A4n/aaHS20120306SI1MA017ei?src=haku&ref=arkisto%2F>.
- GUMPERZ, JOHN J. – LEVINSON, STEPHEN C. 1996 (toim.): *Rethinking linguistic relativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAKULINEN, AULI 1994: Jos kansa katosi, katoavatko kansalliset tieteetkin? – *Tiede & edistys* 1 s. 1–3.
- 2009: Kielipolitiikka ja suomalainen tiede. – *Academia Scientiarum Fennica* s. 58–64.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- HAVU, ILMARI 1945: *Lauantaiseura ja sen miehet*. Helsinki: Otava.
- VON HERDER, JOHAN GOTTFRIED 1959 [1770]: *Über den Ursprung der Sprache*. Toimittanut Claus Träger. Berlin: Akademie-Verlag.
- HIIDENMAA, PIRJO 2003: *Suomen kieli. Who cares?* Helsinki: Otava.
- HOBBSAWM, ERIC 1994 [1992]: *Nationalismi [Nations and nationalism since 1780]*. Suomentaneet Jari Sedergren, Jussi Träskilä & Risto Kunnari. Tampere: Vastapaino.
- HUUMO, KATJA 2005: *Perkeleen kieli. Suomen kieli ja poliittisesti korrekti tiede 1800-luvulla*. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- HUUMO, KATJA – LAITINEN, LEA – PALOPOSKI, OUTI (toim.) 2004: *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HYMES, DELL 1975: Folklore's nature and the Sun's myth. – *Journal of American Folklore* 88 s. 345–369.
- HÄGGMAN, KAI 2012: *Sanojen talossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1890-luvulta talvisotaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ISAKSSON, PEKKA 1997: Saamelaiset kansakunnan rakentamisen marginaalissa. – *Kosmopolis* 27 s. 53–67.
- JALAVA, MARJA 2006: *J. V. Snellman. Mies ja suurmies*. Helsinki: Tammi.
- 2012: S/M-kisat. – Anu Koivunen (toim.), *Maailman paras maa* s. 163–182. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARKAMA, PERTTI 1999: The individual and national identity in J. V. Snellman's Junghegelian theory. – Michael Branch (toim.), *National history and identity* s. 141–152. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2007: *Kadonnutta ihmisyyttä etsimässä. Johdatusta Johann Gottfried Herderin ajatteluun ja herderiläisyyteen Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARLSSON, FRED 1975: Fennistiikan tieteenparadigmasta ja sen ohjausvaikutuksesta. – *Viritäjä* 79 s. 179–193.
- KNUUTTILA, SEPPÖ 1999: Sankariaika suomalaisessa kansanrunouden tutkimuksessa 1930-luvulla. – Pertti Karkama & Hanne Koivisto (toim.), *Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta* s. 101–129. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOHN, HANS 1946: *The idea of nationalism. The study of its origin and background*. New York: Macmillan.
- KOIVUNEN, ANU (toim.) 2012: *Maailman paras maa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden

Seura.

- KOSKI, MAUNO 1993: *Kansa*. – Sirkka Saarinen & Jorma Luutonen (toim.), *Systeemi ja poikkeama. Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14.5.1993* s. 236–258. Turun yliopisto.
- KOTUS-TYÖRYHMÄN RAPORTTI 2010: *Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tehtävät*. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:1. Helsinki: Opetusministeriö. <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2010/liitteet/tro1.pdf?lang=fi>.
- LAITINEN, LEA 1997: *Kansankieli – kansallinen kieli*. – *Virittäjä* 101 s. 279–287. Myös *Tieteessä tapahtuu* 4/1997 s. 12–17. <http://www.tieteessatapahtuu.fi/397/Laitinen.html>.
- 2008: Kotuksen tuottavuus. – *Virittäjä* 112 s. 574–577.
- 2010: *Kylä, kirkko ja kuningas*. – Hanna Lappalainen, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkkuna (toim.), *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan* s. 369–402. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAITINEN, LEA – MIKKOLA, KATI (toim.) (tulossa): *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAITINEN, LEA – NORDLUND, TARU 2012: *Performing identities and interaction through epistolary formulae*. – Marina Dossena & Gabriella Del Lungo Camiciotti (toim.), *Letter writing in late modern Europe* s. 65–88. *Pragmatics & Beyond New Series*. Amsterdam: Benjamins.
- (tulossa 2013): *Language from below? Indexing identities in the writings of common people in 19th-century Finland*. – Anna Kuismin & Matthew Driscoll (toim.), *White field, black seeds. Nordic literacy practices in the long nineteenth-century*. *Studia Fennica*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEHTOLA, VELI-PEKKA 2012: *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEHTONEN, TUOMAS M. S. 2011: *Tieteellinen kustantaminen ja tieteen sisällöt*. – *Tieteessä tapahtuu* 8/2011 s. 1–2.
- LIKKANEN, ILKKA 2003: *Kansa*. – Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.), *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria* s. 257–308. Tampere: Vastapaino.
- LINDGREN, ANNA-RIITTA – LINDGREN, KLAUS 2006: *Suomen suuriruhtinaanmaan säätyläisten kielenvaihto*. – Gabriel Bladh & Christer Kuvaja (toim.), *Kahden puolen Pohjanlahtea. Ihmisiä, yhteisöjä ja aatteita Ruotsissa ja Suomessa 1500-luvulta 1900-luvulle* s. 326–396. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LÄNSIMÄKI, MAIJA 1976: *Vapaaehtoiset vastaajat*. – Tuomo Tuomi (toim.), *Sanojen taivalta. Puoli vuosisataa Sanakirjasäätiön toimintaa* s. 58–66. *Suomi 121:2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Maailman parhaaksi* 2013–2016: Helsingin yliopiston strategia. Helsinki: Helsingin yliopisto 2012. www.helsinki.fi/julkaisut.
- MAJAMAA, RAIJA – TIIRAKARI, LEENI 2006: *J. V. Snellman. Valtioviisas vaikuttaja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIKKOLA, KATI 2009: *Tulevaisuutta vastaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MONONEN, KAARINA 2013: *Inkerinsuomalaisten suomen kielen käyttö Pietarissa ja sen lähi-alueilla*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- MÄNTYNYNEN, ANNE 2003: *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2013: *Maisteriksi vain englanniksi? – Kotus-blogi 23.2.2013*. http://www.kotus.fi/?5436_m=9977&s=3246.

- OLTHUIS, MARJA-LIISA – KIVELÄ, SUVI – SKUTNABB-KANGAS, TOVE 2013: *Revitalising indigenous languages. How to recreate a lost generation*. Bristol: Multilingual Matters.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2011: Mestari-kisällimallin soveltuvuus fennistiikan historiaan. Tapaustudkimuksena Sanakirjasäätiön alkuvaiheet. – *Virittäjä* 115 s. 542–575. <http://ojs.tsv.fi/index.php/virittaja/article/view/4509/4455>.
- PAUNONEN, HEIKKI 1992: Kielettären koulijat. – Valma Yli-Vakkuri, Maija Länsimäki & Aarre Nyman (toim.). *Yhteiskunta muuttuu – kieli muuttuu. Nykysuomen seuran 10-vuotisjuhlakirja* s. 150–175. Helsinki: WSOY.
- 1993: Historian opetuksia. – *Virittäjä* 97 s. 674–676.
- 1994: Kielen normit ja kielen ohjailun normit. – *Tiede ja edistys* 1/1994 s. 17–28.
- 1995 [1982]: *Suomen kieli Helsingissä*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2001: *Kansankielestä kansalliskieleksi*. – *Virittäjä* 105 s. 223–238.
- PULMA, PANU (toim.) 2012: *Suomen romanien historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAPOLA, MARTTI 1937: Kansankielen sanakirjahanke ja sen aatteellinen tausta. – *Suomalainen Suomi* 15 s. 3–13.
- SALMI-NIKLANDER, KIRSTI 2004: *Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAUKKONEN, PASI 1998: Kansallisvaltion identiteettipolitiikka. Kansallinen identiteetti politiikan tutkimuksen käsitteenä. – *Politiikka* 40 s. 212–225.
- 1999: *Suomi, Alankomaat ja kansallisvaltion identiteettipolitiikka. Tutkimus kansallisen identiteetin poliittisuudesta, empiirinen sovellus suomalaisiin ja hollantilaisiin teksteihin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SIKALA, ANNA-LEENA 1998: Etninen uskonto ja identiteetti. Udmurttien uhrijuhlat traditiona. – Pekka Hakamies (toim.), *Ison karhun jälkeläiset. Perinne ja etninen identiteetti yhteiskunnallisessa murroksessa* s. 194–216. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2000: From sacrificial rituals into national festivals. Post-Soviet transformations of Udmurt tradition. – Pertti J. Anttonen, Anna-Leena Siikala, Stein R. Mathisen & Leif Magnusson (toim.), *Folklore, heritage, politics, and ethnic diversity. A Festschrift for Barbro Klein* s. 57–85. Botkyrka, Sweden: Multicultural Centre.
- SILTALA, JUHA 1999: *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa*. Helsinki: Otava.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 1998: Contemporary transformations of local linguistic communities. – *Annual Reviews of Anthropology* 27 s. 401–426.
- 2000: Whorfianism and the linguistic imagination of nationality. – Paul V. Kroskrity (toim.), *Regimes of language, ideologies, politics, and identities* s. 85–138. School of American Research advanced seminar series. Santa Fe, New Mexico & Oxford: School of American Research Press & James Currey.
- SKT = HAKULINEN, AULI – KALLIOKOSKI, JYRKI – KANKAANPÄÄ, SALLI – KANNER, ANTTI – KOSKENNIEMI, KIMMO – LAITINEN, LEA – MAAMIES, SARI – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2009: *Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk7>.
- SLOBIN, DAN I. 1998: *Verbalized events. A dynamic approach to linguistics relativity and determinism*. L. A. U. D. Series A. Paper no. 449. Essen: Universität Gesamthochschule Essen.
- SNELLMAN, JOHAN VILHELM 1994: *Samlade arbeten IV 1844–1845*. Helsingfors: Stadtsrådets kansli.
- 1844a: *Suomi och fosterländska litteraturen*. – *Saima* 1/1844 s. 2–3 (ilm. torstaina 6.1.1844).

- Historiallinen sanomalehtiarkisto.
- 1844b: Bildnings standpunkt I Finland. – *Saima* 23/1844 s. 2–3 (ilm. torstaina 6.6.1844). Historiallinen sanomalehtiarkisto.
- 1845a: I. Finnat och Irokeser. – *Saima* 1/1845 s. 2–3 (ilm. torstaina 2.1.1845). Historiallinen sanomalehtiarkisto.
- 1845b: II. Hvad nationel bildning är. – *Saima* 2/1845 s.2–3 (ilm. torstaina 9.1.1845) Historiallinen sanomalehtiarkisto.
- STRANDBERG, JAN 2004: Ei sanat salahan joua. *Fennistiikan murteenkeruun historiaa 1868–1925*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- STRÖMQVIST, SVEN – VERHOEVEN, LUDO (toim.) 2004: *Relating events in narrative. Volume 2. Typological and contextual perspectives*. Mahwah: Erlbaum.
- Suomen murteiden sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <http://kaino.kotus.fi/sms/>.
- Suomi*-sarja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- THOMPSON, JOHN B. 2005: *Books in the digital age. The transformation of academic and higher education publishing in Britain and the United States*. Cambridge: Polity.
- TOPELIUS, ZACHRIS 1845: Äger finska folket en historie? – *Joukahainen* II s. 189–217. Helsingfors: Österbotniska Afdelningen.
- VILKUNA, KUSTAA (toim.) 1965: *Kansallisten tieteiden kehittämisohjelma 1966–80*. Suomi 112:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- WILSON, WILLIAM A. 1976: *Folklore and nationalism in modern Finland*. Bloomington: Indiana University Press.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
etunimi.onikki@helsinki.fi